

PHÂN TÍCH TÁC PHẨM TÔI VÀ CHÚNG TA

1. Em hãy phân tích vở kịch Tôi và chúng ta

Lưu Quang Vũ (1948 - 1988) là nhà thơ, nhà văn, nhà viết kịch tài năng. Bài thơ Tiếng Việt của ông được nhiều người thuộc và yêu thích. Ông để lại khoảng 50 vở kịch, phần lớn đã được dàn dựng, thể hiện một bút pháp nghệ thuật sắc sảo, nhạy bén, đề cập đến hàng loạt vấn đề nóng bỏng của thời kì đổi mới những năm 80 của thế kỉ trước trên đất nước ta.

Vấn đề mới mẻ, xung đột dữ dội, tình huống kịch căng thẳng, lôi cuốn, lời thoại sắc sảo... là những nét đặc sắc về tư tưởng và nghệ thuật trong kịch của Lưu Quang Vũ. Vở kịch Tôi và chúng ta có chín cảnh, đoạn trích này là cảnh ba, phản ánh hiệp đầu giao phong giữa hai phái mới và cũ, tiến bộ và bảo thủ tại xí nghiệp Thăng Lợi.

Hoàng Việt - Giám đốc và Nguyễn Chính - Phó Giám đốc là hai đối thủ trong cuộc xung đột giữa hai phái mới và cũ này. Nguyễn Chính cho rằng muốn sản xuất thì phải theo đúng kế hoạch "cấp trên", tuyên công nhân phải theo chỉ tiêu biên chế, bà Trưởng phòng Tài vụ cho biết "không có quỹ lương cho thợ hợp đồng", muốn mua sắm nguyên liệu, vật tư "phải làm đúng những quy định". Giám đốc Hoàng Việt tuyên bố: chúng ta phải chủ động đặt ra kế hoạch, phải tuyển thêm thợ hợp đồng, mức sản xuất của xí nghiệp sẽ tăng lên năm lần, lương mỗi công nhân sẽ tăng bốn lần. Phải dừng việc xây nhà khách để trả lương công nhân trong hai tháng, sau đó sẽ hoàn lại.

Cảnh mở đầu đoạn trích là một cuộc họp của toàn bộ những người có chức vụ trong xí nghiệp, giám đốc Hoàng Việt tuyên bố lý do họp và khơi mào để cho Lê Sơn người đã đề ra kế hoạch cải tổ được phát biểu ý kiến của mình. Lê Sơn vốn là người nhút nhát, giỏi làm nhưng không giỏi nói, anh nhiều lần áp úng nhưng được sự dẫn dắt của Hoàng Việt bằng những câu hỏi, cuối cùng anh cũng nói ra được cái ý tưởng mới mẻ của mình và có lẽ là hoàn toàn lạ lẫm đối với tất cả mọi người xung quanh.

Theo Lê Sơn "mức sản xuất của xí nghiệp ta có thể tăng... gấp 5 lần" và nếu mở rộng mặt hàng, nguyên liệu máy móc thì cần thêm rất nhiều công nhân "khoảng từ ba trăm đến năm trăm công nhân nữa" khác hẳn với con số trên dưới 200 công nhân của xí nghiệp hiện có. Đây phải nói là những con số mà trước giờ mọi người đều chưa từng nghĩ tới, và theo Trưởng phòng tổ chức lao động thì "chỉ tiêu biên chế" được cấp trên cho phép, và hiện nay chỉ còn 15 chỉ tiêu như vậy nữa, không thể thay đổi được theo lời của Lê Sơn.

Hoàng Việt truy hỏi nguồn cơn của cái "kế hoạch sản xuất" mà Trưởng phòng tổ chức lao động nhắc đến thì nhận được câu trả lời ấy là "cấp trên", mà thực ra mọi người cũng mù mờ chẳng biết cái cấp trên đó có hình dáng mặt mũi như thế nào ngoài một tờ giấy chỉ đạo đưa xuống. Hoàng Việt đã nhanh chóng nhận ra được sự phi logic của vấn đề, mà theo lời anh nói là "các kế hoạch được đưa ra một cách ngược đời", ai đòi cấp trên vốn chẳng biết gì về tổ chức của cơ sở mà lại đi đề ra kế hoạch, việc lập kế hoạch vốn dĩ phải do tự cơ sở đưa lên rồi cấp trên xem xét và duyệt, mới hợp lý. Và Hoàng Việt đã nhanh chóng đưa ra quyết định "Các đồng chí, từ nay chúng ta sẽ chủ động đặt ra kế hoạch cho chính chúng ta".

Công nhân sẽ không phải lo "bận thường gia công kiếm thêm nữa". Muốn tăng sản xuất thì phải đầu tư, trước tiên là con người, để chấm dứt tình trạng vô lí, bất công: "người chăm và kẻ lười được đối xử như nhau, người tài năng và kẻ dốt nát đều hưởng chung một mức quyền lợi, thậm chí có những kẻ không làm gì cả, chỉ ngồi phàn thoi, lại được vị nể hơn những người đã vất vả cống hiến". Những chức vô tích sự như chức Quản đốc Trưởng thì sẽ được bố trí làm nhiệm vụ khác, bởi lẽ: "Không có chức vụ nào quan trọng cả. Chỉ có hiệu

quả công việc là quan trọng". Ai làm được nhiều sản phẩm sẽ được hưởng lương cao, ai làm tòi sẽ bị phạt bằng tiền.

Muốn phát triển sản xuất thì cần mua thêm máy móc, nhiên liệu, nguyên liệu, phải sửa chữa các máy móc hỏng. Phải dùng séc, tiền mặt để mua sắm. Giám đốc lệnh cho phòng Tài vụ phải cấp tiền cho tổ sửa chữa mua sắm và khẳng định: "Tôi chịu trách nhiệm". Nhưng bà trưởng phòng tài vụ không chịu. Phó giám đốc Nguyễn Chính đã phê phán Giám đốc: "Đồng chí bất chấp các quy định nghiêm ngặt của cả một hệ thống các cơ quan tài chính, ngân hàng, lao động, vật tư..."

Câu chuyện chưa dừng lại ở đó, lúc này Nguyễn Chính, kẻ cầm đầu của tư tưởng bảo thủ, lạc hậu mới bắt đầu lên tiếng, anh ta lên liên tục chất vấn Hoàng Việt bằng những câu hỏi khó, nhưng Hoàng Việt với cương vị của một giám đốc, lẽ dĩ nhiên anh chẳng dại gì đi tay không đến đây, anh đã chuẩn bị sẵn tất cả những lời giải thích hợp lý cho vị phó giám đốc này rồi. Anh chỉ ra những tiêu cực "người chăm kẻ lười đều được đối xử như nhau" và kết lại "xã hội chủ nghĩa gì mà lạ thế?", cuối cùng đề ra nguyên tắc ai làm nhiều hưởng nhiều ai làm ít hưởng ít, nghe vậy anh chị em công nhân phấn khởi vỗ tay hoan hô rầm rộ. Bà Trưởng phòng tài vụ lại tiếp tục "nhai lại" nguyên tắc mà không biết chán, nhưng cuối cùng bằng lời kết của Hoàng Việt, nguyên tắc là do chúng ta đặt ra, bà ấy mới không nói thêm gì nữa.

Thực tế phát triển đất nước ta từ sau thời kì đổi mới đã chứng tỏ những điều đặt ra trong vở kịch của Lưu Quang Vũ là đúng đắn và thể hiện khả năng dự báo của một cây bút giàu tâm huyết với đất nước. Tôi và chúng ta, mỗi người và mọi người đang gắn bó cùng nhau hướng tới mục tiêu tốt đẹp để cải thiện đời sống từng người, từng gia đình và tạo đà phát triển cho toàn xã hội. Cuộc sống rất cần những con người dám nghĩ, dám làm, dám chịu trách nhiệm vì lợi ích chung của tất cả chúng ta. Vở kịch không chỉ ca ngợi một cá nhân Hoàng Việt mà còn cổ vũ cả một tập thể đồng lòng chung sức đấu tranh chống lại các thế lực cố tình ngăn cản tiến trình công cuộc đổi mới.

Trong hoàn cảnh đất nước ta hiện nay, phấn đấu cho sự nghiệp "dân giàu, nước mạnh, xã hội công bằng dân chủ văn minh", thực hiện thắng lợi những mục tiêu cao cả của chủ nghĩa xã hội trên đất nước, càng cần những con người dũng cảm chính trực như vậy. Với ý nghĩa đó, vở kịch Tôi và chúng ta của Lưu Quang Vũ còn nguyên giá trị động viên cổ vũ cho những con người không ngần ngại cống hiến tâm huyết và sức lực cho đất nước.

2. Bài văn bình giảng văn bản Tôi và chúng ta

Bằng ngòi bút nhạy bén, sắc sảo, tư duy thời cuộc của mình, Lưu Quang Vũ đã viết nên vở kịch Tôi và chúng ta, một tác phẩm có tính thời sự, phản ánh một khía cạnh của quá trình sản xuất của xã hội đương thời. Khi mà đất nước đang nằm giữa làn ranh "tranh tối tranh sáng", mọi suy nghĩ đổi mới đều sẽ trở thành ý tưởng điên rồ, táo bạo và vấp phải sự phản đối của những kẻ có tư duy lạc hậu, bo bo giữ mình đặc biệt là những con người có "hậu thuẫn" luôn nghênh ngang đắc chí.

Đoạn trích Tôi và chúng ta là cảnh thứ ba trong vở kịch lớn cùng tên, đánh dấu cuộc xung đột quan điểm đầu tiên về việc thay đổi lề lối, phương thức hoạt động giữa hai tư tưởng trong một xí nghiệp nhà nước tên là Thắng Lợi. Một bên là tư tưởng bảo thủ, lạc hậu cứ khư khư ôm lấy những giáo điều, quy chế đề ra từ cấp trên, mà chẳng cần phải suy nghĩ vận động xem quy chế ấy có còn phù hợp hay không, ấy là Nguyễn Chính (Phó giám đốc) và Trương (Quản đốc phân xưởng). Hai con người này ý lại mình có được hậu thuẫn từ Trần Khắc (đại diện Thanh tra Bộ), nên thường ngang nhiên chống đối mệnh lệnh của cấp trên, thậm chí bỏ ngoài mắt những lời mà giám đốc Hoàng Việt nói, bởi họ coi đó là trái quy định là điên rồ.

Qua tình huống kịch tính này, tác giả Lưu Quang Vũ đã có những kiến giải khá táo bạo về mối quan hệ Tôi và chúng ta khác hẳn với suy nghĩ của nhiều người. Tôi và chúng ta, mỗi

quan hệ riêng - chung ấy đặt vào hai phương diện quyền lợi và trách nhiệm thường tỉ lệ nghịch với nhau ở những kẻ cơ hội, bảo thủ. Vì thế cuộc đấu tranh diễn ra không hề đơn giản, vì chính những kẻ ấy thường nhân danh tập thể tạo áp lực cho những người muốn đổi mới tư duy, thay đổi lề lối cũ.

Đoạn trích cảnh ba của vở kịch tập hợp những nhân vật chính trong bối cảnh một cuộc họp. Kịch tính bắt đầu ngay sau lời tuyên bố kế hoạch mở rộng sản xuất và phương án làm ăn mới của xí nghiệp của giám đốc Hoàng Việt mà người trực tiếp soạn thảo là kĩ sư Lê Sơn. Ngay cả người đề ra phương án cũng không nghĩ rằng nó được triển khai một cách nhanh chóng và dứt khoát như thế. Lê Sơn là người làm chuyên môn, anh hiểu rõ những lực cản không vì những lí do kĩ thuật mà lại bắt đầu từ phía những kẻ bảo thủ cơ hội quen nếp tư duy máy móc, phụ thuộc vào cấp trên.

Giám đốc Hoàng Việt đại diện cho tư tưởng mới đưa ra ý kiến mở rộng sản xuất, tăng lương cho công nhân, giảm biên chế tăng hợp đồng lao động, thay đổi phương thức sản xuất, chủ động, sáng tạo, dám nghĩ dám làm, thúc đẩy xu thế phát triển của xã hội. Thế nhưng trái lại với tư tưởng mới mẻ và hiện đại ấy thì phó giám đốc Nguyễn Chính đại diện cho những người vẫn muốn giữ khư khư những cách thức hoạt động xưa cũ, bảo thủ.

Tư tưởng cũ thể hiện ở chỗ làm theo chỉ tiêu, làm theo nguyên tắc tài chính và theo nguyên tắc tổ chức lao động. Phương thức hoạt động sản xuất thì lỗi thời, kém hiệu quả, thụ động, máy móc và bảo thủ. Điều đó làm kìm hãm sự phát triển của xã hội. Có thể nói trong thời kì đất nước hòa bình đang từng bước chuyển mình sang nền kinh tế mới, cuộc chiến tranh giữa cái mới và cái cũ cũng ác liệt chẳng kém gì cuộc chiến tranh tự do dân tộc. Đó là cuộc chiến một mất một còn.

Tính triết lí của vở kịch không chỉ dừng lại trong sự đối chọi giữa cái tôi đại diện cho cái ta với những kẻ nhân danh chúng ta để thủ lợi cá nhân. Đó còn là xung đột gay gắt trên quan điểm tiến bộ và lạc hậu, đổi mới và bảo thủ, xử lí triết để mối quan hệ cá nhân và tập thể, đem đến một cách hiểu đúng đắn về tôi và chúng ta. Đó là khi Nguyễn Chính cao giọng ngụy biện cho cơ chế quản lí đã cũ kĩ lạc hậu: “Cái cơ chế mà đồng chí mật sát ấy đã tồn tại hàng chục năm nay. Nhờ nó mà chúng ta có hôm nay, có chủ nghĩa xã hội như ngày hôm nay, hạt gạo đồng chí ăn, cái áo đồng chí mặc và cả chính con người đồng chí nữa đã được rèn luyện và trưởng thành trong cơ chế ấy. Đừng vội vã phủ nhận!”. Quả thật là một sự ngụy biện tinh xảo, được nói lên bởi một người từng “đánh đổ bốn đời giám đốc”, bởi lẽ Nguyễn Chính đã dựa vào “chủ nghĩa xã hội” là mục đích của tất cả chúng ta.

Đến đây, chúng ta có thể thấy rõ mâu thuẫn gay gắt giữa hai tuyến nhân vật, đại diện cho phái đổi mới và phái bảo thủ trong cuộc đấu tranh không khoan nhượng giữa cái mới và cái cũ. Đây là cuộc đấu tranh có tính tất yếu và gay gắt: Tình huống xung đột mà vở kịch nêu lên là vấn đề thời sự nóng bỏng của thực tiễn đời sống. Các quan niệm mới, cách làm mới ở giai đoạn đầu tất nhiên sẽ vấp phải nhiều cản trở.

Cuộc đấu tranh này rất gay go, gian khổ nhưng cuối cùng phần thắng sẽ thuộc về phía cái mới, cái tiến bộ. Bởi vì cách nghĩ, cách làm táo bạo của Hoàng Việt, Lê Sơn, Thanh... phù hợp với yêu cầu của thực tế đời sống, thúc đẩy sự phát triển đi lên của xã hội. Họ không đơn độc mà được sự ủng hộ của số đông anh chị em Công nhân trong xí nghiệp.

Qua đoạn trích trên, chúng ta thấy được cuộc đấu tranh gay gắt giữa những con người mạnh dạn đổi mới với những kẻ mang nặng tư tưởng bảo thủ, lạc hậu trong hoàn cảnh đất nước có nhiều biến chuyển mạnh mẽ để vươn lên và phát triển theo yêu cầu của lịch sử.

3. Cảm nghĩ của em về tác phẩm Tôi và chúng ta

Lưu Quang Vũ (1948 - 1988) quê ở Quảng Nam, lớn lên ở Hà Nội; tham gia quân đội thời kỳ chống Mỹ và bắt đầu làm thơ từ những năm 1960. Đến năm 1980, tác giả chuyển hẳn sang lĩnh vực sân khấu. Chỉ chưa đầy mười năm, ông đã sáng tác khoảng năm mươi kịch bản, đề cập đến hàng loạt vấn đề thời sự nóng hổi trong thời kỳ xã hội chuyển động mạnh mẽ theo hướng đổi mới. Hầu hết các vở kịch của ông đã được dàn dựng và biểu diễn. Ông mất đột ngột vì tai nạn giao thông, khi tài năng đang lên tới đỉnh cao. Năm 2000, Lưu Quang Vũ đã được Nhà nước truy tặng Giải thưởng Hồ Chí Minh về Văn học.

Vở kịch Tôi và chúng ta ra đời trong hoàn cảnh xã hội có nhiều thay đổi lớn lao. Sau đại thắng mùa xuân 1975, miền Nam hoàn toàn giải phóng, đất nước thống nhất, bắt đầu chuyển sang giai đoạn lịch sử mới. Nhiệm vụ chính trị hàng đầu của toàn Đảng, toàn dân là khôi phục, cải tạo và phát triển kinh tế để xây dựng Việt Nam thành một đất nước giàu mạnh phồn vinh. Trước yêu cầu này, nhiều nguyên tắc, quy chế và phương thức sản xuất cũ ngày càng tỏ ra xơ cứng, lạc hậu. Muốn phát triển sản xuất cần phải thay đổi tư duy, phá bỏ cách suy nghĩ, cách làm việc cũ kỹ, lạc hậu, thay đổi phương thức quản lý, tổ chức, không thể giữ mãi các nguyên tắc, phương pháp đã lỗi thời trước nhu cầu bức thiết của cuộc sống. Đây là một quá trình đấu tranh lâu dài, gay gắt, cần đến những con người có trí tuệ và bản lĩnh, dám nghĩ dám làm.

Tình huống kịch bắt đầu từ một cách nghĩ mới, một cách làm mới đảo lộn mọi nề nếp, mọi cách nghĩ, cách làm từ trước đến nay. Ý tưởng ấy táo bạo đến mức tuy được Giám đốc ủng hộ, nhưng khi trình bày nó ra bằng phương án đã được soạn thảo công phu, kỹ sư Lê Sơn không phải không rụt rè ngần ngại. Với Lê Sơn nó như một ảo tưởng "bởi trên thực tế sẽ... không thực hiện được". Bởi nếu được triển khai, nó sẽ gặp bao nhiêu vật cản mà người chủ trương chỉ như một Đông Ki-sốt đại đột, ngây thơ và "đứt khoát cái cổ xay gió nó sẽ cho chúng ta ăn đòn như từ đây". Ý tưởng mới, rõ ràng là một thách thức mà người chú trương phải dũng cảm đương đầu.

Hoàng Việt và Lê Sơn là những người "nổ phát súng" đầu tiên vào cái thành trì tư tưởng thực ra đã bị lung lay (sự bảo thủ, trì trệ của cơ chế quan liêu) mà cứ tự cho là vững chắc ấy. Đầu tư để mở rộng sản xuất, thay đổi nguyên tắc tiền lương để khuyến khích lao động, đó là những mũi nhọn đột phá. Làm được như thế, mức sản xuất của xí nghiệp có thể tăng lên so với hiện nay gấp năm lần, còn lương của công nhân xí nghiệp cũng tăng lên tương ứng (ít ra là bốn lần so với hiện nay). Xí nghiệp nhà nước mà nghĩ cách làm tăng sản phẩm cho nhà nước, làm giàu cho xã hội, cải thiện về cơ bản cho đời sống công nhân, đó là ước mơ, là nguyện vọng của nhiều người.

Thông qua việc miêu tả xung đột giữa hai phía, tác giả khẳng định rằng không thể có thứ chủ nghĩa tập thể chung chung, không thể giữ mãi các nguyên tắc, phương pháp cũ kỹ, lạc hậu trước sự chuyển biến nhanh chóng của cuộc sống. Cái chúng ta phải được hình thành từ nhiều cái tôi cụ thể, vì thế cần quan tâm đến quyền lợi, hạnh phúc của từng cá nhân trong tập thể. Đặt vở kịch trong tình hình đất nước những năm tám mươi, chúng ta mới thấy chủ đề của vở kịch quả là có ý nghĩa quan trọng.

Hiện trạng của xí nghiệp Thắng Lợi được nhắc đến trong vở kịch này có tính chất khá phổ biến đối với nhiều xí nghiệp, nhà máy lúc bấy giờ. Máy móc cũ kỹ, lạc hậu, quy mô sản xuất nhỏ, tổ chức, phân công lao động không hợp lý, kém hiệu quả. Đời sống của anh chị em công nhân ngày càng khó khăn. Thay đổi phương thức sản xuất đã trở thành yêu cầu tất yếu. Những con người tiên tiến đã nhận ra điều ấy và khát khao được biến nó thành hiện thực. Nhưng họ đã vấp phải sự chống đối quyết liệt của những kẻ bảo thủ, xu nịnh, mượn danh nghĩa bảo vệ truyền thống mà Nguyễn Chính là đại diện. Cuộc đấu tranh giữa hai phái thật gay gắt nhưng đương nhiên chiến thắng sẽ thuộc về những con người mới.

Còn Nguyễn Chính hai mặt, ném đá giấu tay. Đối thoại với Giám đốc, anh ta thật nhã nhặn ôn hoà, nhưng bằng sự đánh giá của Lê Sơn, anh ta mới là một người cao thủ, chờ cho Giám đốc sa lầy rồi mới ra tay và anh ta có chỗ, có nơi để làm việc đó. Một con người "đã từng đánh đổ bốn đời Giám đốc" còn biết nể ai, sợ ai. Cái cách "ngậm miệng ăn tiền" ấy là thuộc về những tính cách không đơn giản mà người ta phải cẩn trọng, đề phòng, phải luôn luôn cảnh giác. Toả ánh sáng trong lớp kịch này là từ nhân vật Hoàng Việt. Đây là hình mẫu về con người mới trong giai đoạn hiện nay. Nếu nói một cách vắn tắt và đơn giản thì đó là một cá tính mạnh, năng động, dám nghĩ, dám nói và dám làm.

Có thể liên tưởng anh là một chiến sĩ trên mặt trận không có tiếng súng đang tả xung hữu đột giữa vòng vây thất ngật gươm đao. Cũng có thể nghĩ anh là ngọn cờ đang tiên phong đi trước mở đường, một con đường gian nan đi tìm hạnh phúc. Đối với kĩ sư Lê Sơn, Hoàng Việt khích lệ, động viên, tạo điều kiện, đánh thức khát vọng ước mơ: "Tôi chỉ dọn bãi để cậu sút bóng, để cái đầu của cậu được có chỗ dùng". Nhưng đối với những nhân vật cản đường, anh thật là sắc sảo. Với Quản đốc Trương, người không hết bản khoản nếu "chức vụ quan trọng" của mình bị xoá bỏ, Việt nói thẳng: "Không có chức vụ nào quan trọng cả, chỉ có hiệu quả công việc là quan trọng".

Tư tưởng cũ thể hiện ở chỗ làm theo chỉ tiêu, làm theo nguyên tắc tài chính và theo nguyên tắc tổ chức lao động. Phương thức hoạt động sản xuất thì lỗi thời, kém hiệu quả, thụ động, máy móc và bảo thủ. Điều đó làm kìm hãm sự phát triển của xã hội. Có thể nói trong thời kì đất nước hòa bình đang từng bước chuyển mình sang nền kinh tế mới, cuộc chiến tranh giữa cái mới và cái cũ cũng ác liệt chẳng kém gì cuộc chiến tranh tự do dân tộc. Đó là cuộc chiến một mất một còn.

Về mối quan hệ giữa cái tôi và cái ta chung thì cần phải có một cách nhìn mới. Cái ta ở đây không còn chung chung nữa mà cái ta bao quát cái chung. Trong cái ta chung là những cái tôi cụ thể. Khi quyền lợi và nghĩa vụ của cái tôi được đảm bảo thống nhất với quyền lợi và nghĩa vụ của cái ta chung thì nó sẽ tạo thành một sức mạnh tổng hợp. Muốn cái ta chung phát triển thì mỗi cá nhân cái tôi cũng phải được tôn trọng và phát triển.

Đặt vở kịch vào bối cảnh đất nước mới thấy được hết vấn đề bức thiết của dân tộc ta. Chiến tranh đã qua đi nhưng tàn dư mà nó để lại thì không hề nhỏ. Dân tộc ta phải làm việc gấp nhiều lần để có thể làm xây dựng lại đất nước. Chính vì thế trong xã hội mới chúng ta cần phải cải cách với những chính sách mới để bắt kịp được với các nước trên thế giới.